

ARCHITEKTURA 18. STOLETÍ

Brno 2018

Jiří KROUPA

Hlavní rozdíly mezi barokem a pozdním barokem

17. století

osobní styly
horizontální vrstvy
velké „manýry“

„Duch systémů“:
náboženské, politické, umělecké

vnější monumentalita
urbanismus, struktura, ústřední osa
reprezentace

Itálie, Francie
Barok

18. století

dobové styly
vertikální linie
stavební úlohy-funkce a forma

„Duch systematizace“:
synkretické spojování, akademie

vnitřek, individuální prožitek
„místo“, mnohost pohledů
soukromí a intimní zážitek

Evropský regionalismus
Pozdní barok a rokoko

1) Projekční způsoby (opakování - srov. Úvod do dějin umění I: Architektura):

a) Leonhard Christoph Sturm popisuje architektův postup pomocí definic architektonické terminologie roku 1718:

- Idea: myšlený projekt v hlavě architekta;
- Idea materialis: zhotovený dřevěný model budoucího díla;
- Schema: základní figura, náčrt situace díla připraveného k realizování;
- Delineatio: lineární obrysová kresba s vyznačením funkcí jednotlivých částí;
- Ichnographia, Orthographia, Intersectio: půdorys, nárys, řez;
- Orophegraphia: horizontální řez nad základy (může mít i vyznačení kleneb);
- Scaenographia: vertikální řez, často spojený s perspektivním pohledem.

b) Problém „třetí Vitruviovy ideje“ – zobrazení prostorových vztahů a objektů v ploše

Teoretická diskuse o třetí Vitruviovy ideji byla ukončena na přelomu 16. a 17. století:

a) přijetím řezu (profilu) zejména mezi architekty - duchovními následovníky Raffaelovými;

b) užíváním dalších projekčních způsobů, založených na principech perspektivního zobrazování:

Projekce geometrická (fr. représentation géométrale; angl. orthographic projection): plošné zaměření průčelí.

Projekce geometrická, rozvinutá: projekce celého průčelí znázorňuje celé průčelí, složené z těles v prostorové hloubce, ale nevyznačuje (!) přitom prostorové vztahy mezi tělesy.

Projekce perspektivní: paralelní linie, jdoucí do prostorové hloubky, jsou zkrácené a sbíhají se v jednom ohnisku.

Ptačí perspektiva, „kavalírní pohled“: perspektivní pohled na stavbu z nadhledu.

Žabí perspektiva: perspektivní pohled na stavbu z podhledu (ojediněle, např. Johann Bernhard Fischer von Erlach)

c) Academia di San Luca v Římě a nový způsob vypracování projektů v době barokní

Římská Academia di San Luca se stala nejprestižnějším architektonickým učilištěm doby barokní v 17. století (Pietro da Cortona, Carlo Rainaldi). Na přelomu 17. a 18. století, zejména působením reforem Domenico Martinelliho, Carlo Fontany a jeho syna Francesco Fontany byl vytvořen zcela nový akademický systém jednotlivých kreslených stupňů při zpracování plánové dokumentace:

Prospekt generale: generální prospet (nejčastěji formou „kavalírního“ pohledu);

Planum generale: plošně zakreslený půdorys (stávající objekty, budoucí stavba);

Planum: půdorys (nejčastěji zakreslení sklepů a všech jednotlivých pater objektu);

Facciata: fasáda, geometrická projekce průčelí;

Profil: řez příčný a podélný;

Detail: detaily různého druhu (portály, okenní ostění, krby; interiérová architektura).

Nesmírně kvalitní prezentaci nového způsobu akademického projektování zpřístupnil evropské veřejnosti především vydavatel:

Domenico De' Rossi, Studio d'Architettura civile I-III. Roma 1702, 1711, 1721.

Kresby pro vydání připravil architekt Alessandro Specchi; kniha se stala příručkou římského akademického projektování pro celou první polovinu 18. století.

d) Projekt jako autonomní umělecké dílo

Projekt prezentační - architekt se prezentuje budoucímu objednavateli: ukazuje především svou schopnost a invenční variabilitu (srov. tzv. první projekty italských stavitelů pro výstavbu Louvru Ludvíka XIV., 1664). Projekt nebyl zamýšlený k realizaci.

Projekt korespondenční - architekt ukazuje objednavateli „modelové“ řešení architektonické úlohy. Projekt může být užit k následné realizaci (buď jako první stupeň budoucího projektování, případně jako inspirace pro projekt jiného architekta).

e) Způsoby kreslení plánů

Barvy použité na plánech:

- a) na půdorysu - odlišení starších a novějších částí při přestavbě
 - odlišení již postavených částí a částí, které budou stavěny v další stavební kampani
 - odlišení částí budovaných z rozdílného materiálu (např. dřevo a cihla)
- b) v řezu - odlišení materiálu (např. střecha hnědě, krov žlutě, zdivo červeně)
- c) v nárysu - barevné pojednání fasády

Varianty projektů:

- a) variantní řešení zakreslené na polovině plánu (u celé fasády, detailu portálu, rovněž u půdorysu)
- b) variantní řešení pomocí přilepeného kusu papíru, pod kterým je viditelná další alternativa
- c) korekce - přilepené odlišné řešení, pod nímž jiné řešení již není patrné
- d) variantní sady projektů stejných částí

Kopie plánů

- a) pauzování na průsvitném papíru
- b) stranové obrácení (pomocí kopírovacího mechanického zařízení – často příprava pro vyrytí do grafické desky)
- bb) může ovšem nastat i opačný příklad – pokud do grafické desky byl ryt obraz stranově správně, je otištěn obráceně (!).

2) Řím – nejvýznamnější papežové 18. století

Klement XI. (Albani), 1700-1721 – vznik veřejných akademických soutěží, „concorsi“

Benedikt XIII. (Orsini), 1724-1730 – nový „borrominismus“ = druhá strana mince

Klement XII. (Corsini), 1730-1740 – barokně klasicistní patronát rodiny Corsini

Benedikt XIV. (Lambertini), 1740-1758 – katolické osvícenství v Římě

Klement XIII. (Rezzonico), 1758-1769 – návrat k borromismu, Giov. Bat. Piranesi

Klement XIV. (Ganganelli), 1769-1774 – zrušení jezuitského řádu

3) „Accademia di San Luca“

Concorsi Clementini a strážci Berniniho dědictví

Mattia de Rossi (1637-1695) – Berniniho spolupracovník v Paříži

Carlo Fontana (1634-1714) z kantonu Ticino, Berniniho žák a spolupracovník

Francesco Fontana (1668-1708) – inspirace Borrominiho architekturou

Domenico Martinelli (1650-1718) – profesor kresby a perspektivy na Akademii

Filippo Juvarra (1676-1736) – z Messiny, později architekt krále sicilského / od 1720 sardinského v Savojsku

Bernardo Vittone (kol. 1705-1770) – severoitalský architekt, stoupenec „radikálního“ baroku guariniovského směru

4) Carlo Fontana (1638-1714)

Zpočátku pracoval s Cortonou, poté s Berninim; stal se asi nejvýznamnějším žákem Berniniho a později nejvýznamnějším propagátorem jeho architektury na Accademii di San Luca.

Realizace Berniniho projektů:

S. Maria dell'Assunta v Ariccii: realizoval Berniniho projekt na papežskou rezidenci

Palazzo Chigi-Odescalchi: stavěl jej v době, kdy Bernini byl ve Francii; projekt měl pro něj značný význam po celý život.

V období kolem roku 1665 spolupracoval s Carlo Rainaldim a zřejmě jej ovlivnil ve smyslu zaměření k antikizujícímu klasicismu:

S. Maria di Montesanto, S. Maria dei Miracoli (na Piazza del Popolo): klasicizující průčelí;

Montesanto – kopule na oválném (Berniniho?) půdorysu

S. Andrea della Valle: klasicizující korektury na hlavní fasádě.

S. Marcello al Corso, 1682-1683: konkávní prohnutí fasády, iluzivní otvor v patře; nejlepší

Fontanův projekt - klíčová stavba pro následující století.

Capella Cibò in S. Maria del Popolo, 1683-1687.

Santa Maria in Trastevere: úprava hlavního průčelí.

Palazzo Ludovisi - di Montecitorio (úprava střední části Berniniho stavby směrem k více klasizujícímu řešení)

Projekt na novou úpravu náměstí před sv. Petrem

Kolosseum - projekt centrálního chrámu svatých mučedníků – neproveden.

Publikace:

Templum Vaticanum, 1694 – historie a rekonstrukce vatikánského chrámu. Kniha, která má hodnotu jedné z prvních umělecko-historických publikací o architektuře. Ve Fontanově okruhu se pěstovaly již dějiny architektury.

Carlo Fontana zreformoval způsob školení na Academii di San Luca (princepe 1686, 1692-1700), začal pořádat tzv. Concorsi Clementini. Ovlivnil středoevropskou architekturu (Johann Bernhard Fischer von Erlach, Johann Lucas von Hildebrandt, aj.). Vytvořil rovněž dva projekty pro Prahu (Šternberský palác, Martinický palác – proveden s menšími úpravami).

5) Fontanovi spolupracovníci a žáci

Domenico Martinelli (1650-1718), z Luccy, duchovní. Na Academii di San Luca vyučoval kresbu, geometrii a perspektivu. Roku 1690 jej pozval hrabě Harrach do Vídně, aby korigoval plány k právě stavěnému Palais Harrach (původní projekt: Christian Alexandr Oedtl.

Martinelli poté ve Vídni zůstal jako oblíbený projektant vysoké aristokracie:

Vídeň, Liechtensteinský zahradní palác: korektura projektu Domenica Egidia Rossiho

Vídeň, Liechtensteinský městský palác: korektura projektu Enrico Zucalliho

Slavkov u Brna: projekt rezidence pro říšského vicekancléře hraběte Dominika Ondřeje Kounice.

Pro Kounice navrhoval na Moravě řadu drobnějších staveb, farních chrámů, apod. (tzv. architectura minor) v plošném akademickém stylu (lizény, lizénové rámy, kamenicky utvářené portály a okenní ostění). Po Kounicově smrti roku 1705 se vrátil do Itálie, ale tam již nezískal svůj předchozí význam a vliv.

Francesco Fontana (1668-1708), syn Carla Fontany. V krátkém období, kdy se stal akademickým „principem“, zařadil do výuky také kresby podle Borrominiových staveb a detailů. Stal se tak jedním z tvůrců obratu akademické architektury směrem k radikální architektuře. Ovlivnil zejména tvorbu Filipa Juvarry.

Palazzo „del Dogana“, 1695: vestavba do původního Hadriánova chrámu, berniniovské „trojdílné“ řešení

S. Apostoli, 1702-1714: zejména přestavba interiéru a vnitřní dekorace.

Carlo Stefano Fontana (1675-1740), kněz (vzdálený příbuzný předchozích)

Akademické projekty, 1703-1705

San Clemente, 1701-1715: přestavba interiéru „horního kostela“, fasáda a vstupní atrium

San Giovanni e Paolo, od 1716 (spolu s Antonio Canevarim) – přestavba interiéru

Alessandro Specchi (1668-1729)

kreslíř nového způsobu Fontanových akademických projektů, které zpracoval pro trojdílnou publikaci:

Domenico de Rossi, Studio del'Architettura, 1702, 1712, 1721

Jeho projekty zdůrazňují zejména dynamické působení hmot barokního schodiště:

Přístav Ripetta, 1704

Španělské schody (projekt) – nový projekt Francesco de Sanctis (1723-1725)

Slavnosti Chinae:

slavnostní předání darů neapolského království římskému papeži prostřednictvím vládnoucího knížete z rodu Colonna. Od roku 1722 se začaly tyto tradiční slavnosti nově inscenovat prostřednictvím efemérní architektury a ohňostroje před Palácem Colonna.

6) 1. polovina 18. století – úsilí o syntézu římského baroku

Filippo Juvarra (1678 Messina - 1736 Madrid)

Jeho otec byl zlatník a stříbrník, rovněž mladý Juvarra měl sklon k dekorativnosti a užitému umění. Roku 1703 nastoupil na akademii u Carlo Fontany a Francesca Fontany v Římě, kde studoval již jako hotový, jihoitalský (sicilský) architekt do roku 1714.

Zpočátku tvořil v Římě dekorace a scénografie, od roku 1705 pracoval pro kardinála Ottoboniho v divadle v *Cancellarii*: přes sto krásných, velmi invenčních kreseb dekorací, v nichž se kolm roku 1711 objevuje perspektiva „per angolo“ – divadelní inženýr a dekoratér Ferdinando Galli Bibiena ve svém traktátu tvrdí, že tuto pozoruhodnou perspektivu vynalezl roku 1711 sám).

Na římské akademii vytvořil několik pozoruhodných projektů:

„*palazzo reale in villa*“

„*chiesa con due campanilli*“ – ponechal je jako dary (tzv. doni academici) k dalšímu studiu na chodbách římské akademie. Ty se staly trvalým základem akademické výuky v první polovině 18. století.

S. Maria dell'Umiltà – projekty na stavbu malého kostela.

Roku 1714 jej přijal do svých služeb v Turíně Viktor Amadeo II. Savojský (Ten se stal po válce o španělské dědictví králem obojí Sicílie – na nátlak habsburské monarchie však roku 1720 vyměnil Sicílii za Sardínii a stal se „králem sardinským“): Juvarra ovšem stále zůstával „prvním královským architektem“. Brzy po svém jmenování získává evropské renomé: zakázky pro Josefa I. (dekorace pro vídeňské divadlo), portugalského krále Jana V. (palác v Mafře), pobyty v Londýně, Paříži, nakonec i v Madridu. Hlavní práce v Turíně:

S. Cristina – fasáda, 1715-18

S. Filippo Neri, 1715 (projekty), znovu 1730 (se zcela odlišnými projekty) - nakonec pozoruhodné navázání na albertiovskou tradici římských therem a na Palladia

Quartieri militari 1716-28 – urbanistické návrhy pro Turín

Superga, basilika 1716-1727: centrála se sloupkovým portikem, nepřímé ovlivnění Michelangelovým projektem sv. Petra, nejvýznamnější sakrální stavba Juvarrova.

Palazzo Madama, fasáda se schodištěm představená před starší palác z 15. století, stavěno v letech 1718-1721 pro Marie Jeanne Baptiste of Savoy-Nemours, královu matku – vzorem byla francouzská architektura (zahradní průčelí Versailles).

Castello di Rivoli, 1718- 21 – královský palác, nedokončený

Lovecký zámek Stupinigi 1729-1731 – rozsáhlý areál s hlavní budovou na půdorysu písmene X (období u Germaina Boffranda a Johanna Bernharda Fischera von Erlach).

Madrid, projekty královského paláce podle vzoru Berniniho Louvru - *Palazzo reale* (dokončoval podle upraveného projektu jeho žák Giovanni Batt. Sacchetti (1700-1764).

Nicodemus Tessin ml. (1654-1728)

syn královského architekta – sám později architekt, královský rádce, kancléř univerzity v Lundu, apod. V 80. letech cestoval do Říma (na Accademii di San Luca) a do Francie (projekty pro Louvre a zahradu ve Versailles). Ve Stockholmu zanechal množství akademických kreseb a své deníky z cest.

Stockholm - 1697 po požáru nový královský palác

Drottningholm – palác královny (na jezeře v blízkosti Stockholmu)

Tessinska palatset – vlastní palác s kopií Borrominiho perspektivy v nádvoří

Stockholm – projekt nového městského urbanismu

Petrohrad – projekt memoriálního chrámu pro Petra Velikého; neproveden, ale součástí projektu se bylo vysvětlení Tessinovy architektury a její zařazení do dějin světové architektury (je to paralela Historické architektury J. B. Fischera von Erlach a zřejmý ohlas historických zájmů na římské Akademii).

Nicola Michetti (1675-1758)

Žák a spolupracovník Carla Fontany, 1715: sakristie u sv. Petra. V letech 1718-1721 pracoval v Rusku pro cara Petra I. (Peterhof). Od 1725 v Římě v Accademia di San Luca.
café-haus in Palazzo Colonna, 1731-1735 .

7) „Druhá stránka mince“ - nový „borrominismus“

Již za Francesca Fontany se objevuje nový návrat k Borrominimu, ve 20. letech 18. století se tato radikální inspirace znovu projevuje v některých římských realizacích.

Filippo Raguzzini (1680-1781)

náměstí S. Ignazio, 1727-1728 („canterani“)

Alessandro Specchi - Francesco di Sanctis

scalinata della Trinita dei Monti, 1723-1725 (tzv. „španělské schody“) – spojují palác ambasády španělských Bourbonů na Španělském náměstí s francouzským kostelem Trinita dei Monti. První významnější projekt inicioval kardinál Mazarin (s jezdeckou sochou Ludvíka XIV.) a francouzský vyslanec dál na stavbu značnou sumu peněz. S přípravami na stavbu však začal teprve papež Klement XI. Byla vysvěcena v jubilejním roce 1725 za Benedikta XIII. (francouzský erb a nápisová deska k počtě Ludvíka XV.).

8. Monumentální barok - 30. léta: Klement XII. Corsini (1730-1740)

Významnou mecenášskou rodinou v Římě se stala původně florentská rodina Corsiniů. Zejména kardinál Neri Corsini, synovec pozdějšího papeže, proslul jako sběratel antik a umělecký mecenáš. Zejména díky tomu v době Corsiniů profiloval Řím jako středisko monumentálního baroku, s určitými klasicizujícími rysy.

Alessandro Galilei (1691-1736) – původem z Florencie.

Pocházel z Florencie (byl vzdáleným příbuzným Galileo Galilei), studoval zpočátku zde. Roku 1714 odejel spolu s anglickým vyslancem ve Florencii Johnem Molesworthem do Anglie. Zde pobýval do roku 1720, seznámil se s filozofem Shaftesburym (jasnost a čistota řeckého stylu) a neopalladiánským hnutím. Vypracoval řadu projektů (jen některé ale byly provedeny), mezi jinými také, Castletown House, Kildare v Irsku - značný vliv na irskou architekturu 18. století. Roku 1720 se vrátil do Florencie a stal se dvorním architektem rodiny Corsini (Neri Corsini, pozdější papežův synovec). Stýkal se s florentskými erudity a zvláště Lodovico Muratorim. Díky těmto kontaktům si více všímal dějin architektury a hájil některé středověké památky proti přestavbě do barokního stylu. Spíše se věnoval literárním a teoretickým úvahám, protože nezískal více důležitých zakázek. Zdůrazňoval jasnou a čistou architekturu, oceňoval Michelangelovu architekturu, vystupoval proti tradičnímu římskému baroknímu "bel composto".

Roku 1730 se Lorenzo Corsini stal papežem Klementem XII. a Galilei se přestěhoval za rodinou Corsini do Říma. Tehdy vznikly jeho nejdůležitější práce:

Capella Corsini v kostele San Giovanni in Laterano (po 1732)

San Giovanni in Laterano, 1733-1736 – fasáda „neopalladiánská“.

San Giovanni dei Fiorentini, 1734 – fasáda v tradičním „římském monumentálním stylu“ zdůrazňuje michelangelovský, sloupový „vysoký řád“.

Ferdinando Fuga (1699-1781) – původem z Florencie

Pocházel z Florencie, byl synem dvořana u Ferdinanda de Medici. Byl ovlivněn zejména florentskou architekturou 16. století, především Michelangelem. Roku 1718 odešel do Říma na Accademii di San Luca. Jeho zachované projekty ukazují jednak akademické školení (funkce a forma), jednak určité ohlasy Borrominiovské architektury. Roku 1730 se stal papežským architektem florentského Klementa XII.:

rozšíření papežského *Palazzo Quirinale*, 1731 ("manica lunga", konírny, aj.)

Palazzo della Consulta, 1732 (naproti papežskému paláci, ukončuje urbanismus Quirinálu)

Palazzo Corsini, 1732-1736 – hlavní palác rodu, do něhož byla zamýšlena obrovská sbírka uměleckých předmětů (v palácovém křídle zůstala zabudována ložnice Kristíny Švédské, která zde stála v předešlém paláci (Palazzo Riario).

Santa Cecilia in Trastevere, 1741 (vstupní atrium před kostelem)

Santa Maria Maggiore, 1743-1750 (fasáda a regulace celého průčelí – v křídlech využil Fuga určitého historismu: lizénových rámců z protobarokního období)

Od roku 1737 se stal architektem odpovědným za římské stavby patřící Karlu III., králi neapolskému; měl značný význam společenský a umělecký: roku 1754 se stal představeným Accademia di San Luca. O něco později se však definitivně přestěhoval do Neapole, kde působil jako královský architekt.

Nicolo Salvi (1697-1751)

"Učený" architekt, od roku 1717 členem proslulé humanistické Accademia del'Arcadia. Byl žákem Antonia Canevariho a po jeho odchodu do Portugalska vedl původně Canevariho soukromou architektonickou akademii. Salvi byl obdivovatelem Michelangelovým a začal zakreslovat jeho stavby (mimo jiné nově vyměřil kopuli sv. Petra v Římě). Mezi lety 1735-1739 byl v jeho domácí akademii brněnský architekt **František Antonín Grimm**. Salvi byl nejvýznamnějším římským akademikem, v němž doznívala tradice "monumentálního" římského baroka (Michelangelo, da Cortona, Bernini).

San Giovanni in Laterano, 1732: soutěž na průčelí (sice vyhrál, ale stavba byla svěřena Galileimu)

Fontana di Trevi, 1732-1762: celoživotní dílo, díky kterému odmítl další pobyty na dvorech v Turíně a Neapoli

Santa Maria dei Gradi ve Viterbu (interiér 1737)

Palazzo Chigi-Odescalchi (rozšíření 1745 při využití Berniniho architektonického systému).

Luigi Vanvitelli (1700-1773) – původem z Neapola

Jeho otcem byl nizozemský vedutista Gaspar van Wittel, pracující v Římě. Zpočátku pracoval jako malíř, ale kolem roku 1730 se začal přiklánět k architektuře (význam pro něj měli příslušníci římské akademie a Filippo Juvarra). Pro kardinála Albaniho pracoval na různých zakázkách v Urbinu. Po roce 1730 často spolupracoval s Nicolo Salvim, např. nakreslil řadu projektů pro *soutěž na Fontanu di Trevi*, 1732.

Santa Maria degli Angeli (1563-1566: původně Michelangelo - Vanvitelli prováděl v letech 1748-1765 monumentální dekoraci interiéru).

Roku 1750 byl Karlem III., králem neapolským a španělským pověřen výstavbou velké královské rezidence u Neapole: *Caserta, po 1752*.

Vanvitelliho styl spojoval v sobě elementy borrominiovského baroku (konvex-konkávní formy) s klasizujícím barokem. Byl velmi oceňován po celé Evropě a po jeho smrti se tento styl šířil díky pracím jeho žáků v Lombardii, Neapolsku, ale též ve Španělsku.

Domenico Gregorini (1692-1777).

Římský architekt, od roku 1726 pracoval pro kardinála Ottoboniho zejména na projektech divadelních a slavností. Jeho práce, na nichž často spolupracoval s architektem Pietrem Passalacquou, se vyznačují zvláště pozdně barokním borrominismem a dekorativními zřeteli:

Santa Croce in Gerusalemme, 1743 - fasáda a přestavba interiéru.

Francie 18. století

Král Ludvík XIV. přežil jak svého syna, tak svého vnuka; jeho nástupcem se tak stal jeho nezletilý pravnuček:

Ludvík „le Grand Dauphin“ /syn Ludvíka XIV./

Ludvík „Dauphin“ (syn velkého dauphina)

Ludvík XV. 1715-1774 (syn dauphinův, pravnuček Ludvíka XIV.)

Dlouhé období vlády Ludvíka XV. lze rozdělit podle osob, které se významně podílely na kultuře jednotlivých období:

a) regentství - Filip II. Orleánský 1715-1723

rané osvícenství, malý Ludvík žije v Tuileriích a na zámku La Muette (Versailles jsou v té době opuštěny)

b) kardinál Fleury 1726-1743

protiosvícenská reakce, rokoko

c) Mme de Pompadour (50. léta)

vznešený styl, encyklopedie-osvícenství, syntéza francouzské klasiky

d) Mme du Barry (70. léta)

počátek klasicismu a revoluční architektury

Versailles jsou symbolem královské architektury Ludvíka XIV. K objasnění jejich dějin je třeba si zapamatovat některá základní data:

1) Versailles a osobní dějiny Ludvíka XIV.

Ve Versailles stál lovecký zámek Ludvíka XIII., stavěný 1623-1624 (rozšířený 1631-1634) ve stylu „du Cerceau“. Jeho autorem byl Philibert Le Roy. Podobně jako v dřívějším případě Louvru se rozhodl Ludvík XIV. Zámek zcela přestavět, i když v tomto případě se proměňovala postupně funkce objektu od loveckého zámku ke státní rezidenci.

a) V letech 1661-1668 nechal král zámek upravit podle vzoru zámku Richelieu. Louis Le Vau přistavěl k původnímu zámečku dvě křídla v předzámčí a André Le Nôtre navrhl rozsáhlé zahrady v těsném okolí. Do zahrad byly přestěhovány sochy a vybavení ze zkonfiskovaného zámku Vaux-le-Vicomte. Zámek byl stále určen pro lov, slavnosti a sloužil zvláště jako refugium pro královny pobytu s Mme de la Vallière. V té době neměl ještě žádnou významnější rezidenční funkci (hlavním královským zámkem byl v době stavebních prací v Louvru zámek v Saint-Germain-en-Laye).

b) Roku 1668 mírem v Cáchách se zvýšila prestiž vítězného Krále-Slunce v mezinárodním měřítku. Následně v letech 1668-1670 byl připravován pod vedením architekta Louise Le Vau projekt „nového, rezidenčního zámku“. Hlavním problémem se stalo rozhodnutí, zda ponechat starý zámek, nebo jej zcela přestavět. Stejně jako v případě Louvru i zde se objevují různé koncepty různých autorů: Claude Perrault, Antoine Le Paultre, Jacques IV. Gabriel, Louis Le Vau, ale v pramenech je zmiňována rovněž možná účast Gian Lorenza Berniniho. Rozhodnutí nakonec padlo ve prospěch ponechání starého zámku (pouze jeho nová úprava) a jeho obestavení novým zámeckým tělesem. Hlavním tvůrcem v této etapě byl s největší pravděpodobností François d'Orbay (s použitím myšlenek Le Vauových a snad i Berniniho): tzv. mramorový dvůr, zahradní fasáda, monumentální Velké schodiště vyslanců - později zbořeno). Zámek získal rezidenční funkce a zastínil tak svým významem královský Louvre. Před zámkem byly vybudovány přístupové cesty jako sluneční paprsky a kolem nich začalo vznikat rezidenční osídlení.

c) Roku 1678 mírem v Nimègue (Nijmegen) se Ludvík XIV. dostal na vrchol své osobní moci a opět pozměnil funkci svého sídla. Mělo se stát již nejen rezidencí, ale zejména novým hlavním městem. Novým architektem se stal královský architekt Jules Hardouin-Mansart, který zámek podstatně zvětšil, postavil nové části (např. zarovnal zahradní průčelí vestavbou nové Zrcadlové galerie) a další křídla v okolí zámku. S velkolepým stavebním projektem souvisela výstavba malých letohrádků v krajině (Marly, Clagny, Trianon – „porcelánový“) a

zejména výstavba nového parku v rozsáhlém okolí (André Le Nôtre). Symetricky před zámek byly založeny městské čtvrtě Notre-Dame a Saint-Louis.

Při smrti Julese Hardouina-Mansarta byl dokončen Velký Trianon („mramorový“) a stavěna zámecká kaple, ale tato výstavba podle projektů Roberta de Cotte pokračovala již v menším tempu. Po smrti Krále-Slunce se výstavba na delší čas zastavila.

2) Projektování staveb

Architektonická produkce ve Francii byla výrazně centralisticky řízená a šířila se postupně z královského dvorského prostředí. Na čele dvorského stavebního úřadu byl „*Surintendant staveb*“ (něco jako dnešní ministr kultury). Na přelomu století jím byl současně královský První architekt Jules Hardouin-Mansart, později byli surintendanty významní příslušníci aristokracie (např. markýz de Marigny/bratr Mme de Pompadour v polovině století, a nebo hrabě d'Angiviller/ tvůrce muzea v Louvru za Ludvíka XVI.). Nejvyšší tvůrčí osobností na dvoře byl „*První královský architekt*“ (Premier architect du roi). Po smrti Hardouina-Mansarta jím byli:

Robert de Cotte – v letech 1708-1734

Jacques V. Gabriel – v letech 1734-1742

Ange-Jacques Gabriel – v letech 1742-1775.

Od roku 1699 se architekturou mohli zabývat především Akademií oficiálně uznání tvůrci. „*Akademikové druhé třídy*“ směli podnikat ve stavitelství, „*Akademikové první třídy*“ vytvářeli projekty a organizovali své „*cabinets des plans*“ (ateliéry), v nichž byli soustředěni případně další kreslíři, specialisté-řemeslníci a další umělci. Stavby navrhovali ovšem i absolventi soukromých akademií, případně absolventi římských akademií. V průběhu 18. století se prosadili také architekti pracující pod patronací vysokých aristokratů a se vznikem inženýrské školy se někdy stávali projektanty civilních staveb rovněž vojenští a ženíjní inženýři. Vedení staveb bylo svěřováno expertům dvou tříd (oba posty mohla ovšem zastávat i jediná osoba: *expert-podnikatel* (entrepreneur) a *expert-architekt*).

Podobně jako v italském prostředí, také ve Francii došlo na počátku 18. století k akademickému precizování vzhledu projektů (modely ze dřeva nebo papíru, přesnější kodifikace plánové dokumentace):

Gautier, L'Art de laver, 1706

Buchotte, Les Regles du dessin tant de l'architecture civile que militaire, 1722.

3) Styl regentství - Style Régence (1715 – 1730)

V době regentství a v první polovině vlády Ludvíka XV. Versailles nebyly panovníkem obývány. Regent, vévoda Orleánský sídlil v paláci Orleánských, tj. v Palais Royale, mladý Ludvík XV. zprvu na zámku La Muette v Bouloňském lesíku, později ve Vincennes a především v Tuileriích. Původně přísná dvorská etiketa Ludvíka XIV. se v době regentství rozvolnila, centrum dvora na jediném místě přestalo existovat a naopak na větším významu získaly především salony ve významných palácích soukromníků (hôtel particulier): v té době se staví zejména nové luxusní paláce v nové módní čtvrti *Faubourg Saint-Germain* (mezi opatstvím St-Germain-des-Prés a Invalidovnou) – proslavené byly zejména ulice Rue de Grenelle a Rue de Varenne. Mimo město se rozšířil moderní typ paláce-letohrádku na venkově: „maison de plaisance. V těchto stavbách vyhledávala aristokracie (jak rodová, tak nová „aristokracie talárů“) a vyšší měšťanstvo zejména rovnováhu mezi dosavadní snahou po architektonické reprezentaci a touhou po intimitě a funkčnosti interiérů.

Určitá rozmanitost a šíření stylu mimo dvorské prostředí byly podníceny mimo jiné i situací v okruhu Prvního královského architekta. V době Julese Hardouina-Mansarta pracoval ve Versailles obrovský ateliér, sdružující tvořivě uvažující architektky, perfektní kreslíře, invenční dekoratéry a technické odborníky. První architekt stanovoval základní ideu projektu, řídil diskusi o jeho řešení a určoval závěrečnou syntézu. Po Mansartově smrti (1708) a se dvorský ateliér rozpadl. U dvora se prosadili Robert de Cotte a Jacques V. Gabriel, jiní nadaní architekti se osamostatnili, případně přešli do služeb významných soukromých objednavatelů, např. dekoratér Gilles-Marie Oppenordt pracoval pro vévodu Orleánského, Jean Aubert pro knížete Condé, Germain Boffrand pro vévodu Lotrinského, Lassurance pro bohaté příslušníky „aristokracie talárů“, apod.

a) Style rocaille:

Interiérový dekorativní styl se rozvíjel již na konci 17. století v prostředí ateliéru Prvního královského architekta. Nový způsob interiérové dekorace ve Versailles tehdy navrhovali především Robert de Cotte spolu s Pierre Le Pautrem a Jeanem Bérainem. V době regentství tento nový dekorativní styl rozvíjeli především:

Vassé

Gilles-Marie Oppenord[t] (1672 –1742), tvůrce interiérů Palais Royale;

Juste-Aurèle Meissonnier (1695-1750), jenž vydal *Livre d'ornements inventez et dessinez par J.O. Meissonnier* (1734).

Germain Boffrand (1667-1754)

Kresby a grafické listy těchto dekoratérů byly hodně rozšiřovány a kopírovány jako módní vzory po celé Evropě kolem poloviny 18. století. Variace rokajového stylu tak nalezneme v regionálních verzích nejen ve Francii, ale také ve španělské, portugalské, jihoněmecké i středoevropské architektuře.

b) Maison de plaisance – nový typ zámku:

Zámek-letohrádek, ve Francii spojován především s tzv. „aristokracií talárů“, novou šlechtou, která se prosazovala oproti rodové „aristokracii meče“. Nové pojetí zámku vycházelo ze staršího konceptu Vaux-le-Vicomte (Louis Le Vau); nebylo však tak nákladné a vyjadřovalo mnohem spíše nový životní styl na venkově. S tím souvisí i původní pojmenování této typologie:

Maison des bouteilles (Saint Simon), ironické pojmenování zámků „s lahvemi“.

Folie (lieu de feuillu – listnaté místo) – skryté místo v lesích, na venkově.

Zámek v *Champs-sur-Marne* poblíž Paříže (1701-1707), postavil si jej finančník Paul Poisson de Bourvallais.

Otázka architekta: Jean Baptiste Bullet de Chamblain; případně již jeho otec Pierre Bullet (?), který budoval dříve malý zámek v Issy (1681), jenž svou jednoduchou koncepcí (půdorys ve tvaru téměř čtverce s trojdílným, ale rovným rizalitem směrem do zahrady) byl jedním ze zdrojů vzniku typu „maison de plaisance“. Současně projekt vychází ze zjednodušené formy proslulé rezidence na venkově ve Vaux-le-Vicomte.

Zámek v Champs-sur-Marne znamená podstatně nové pojetí vrchnostenské stavby: svým půdorysem (písmeno U), hlavním sálem v trojbokém ústředním rizalitu do zahrady, novým funkčním uzpůsobením interiérů (tekoucí voda v jídelně, toalety), apod. Navenek je jednoduše členěný; jeho fasáda působí jako kůže těsně obepínající stavební konstrukci (výrok architekta Christiana Norberga-Schulze).

c) Koncept „krásné architektury“ a Robert de Cotte:

idea „krásné architektury“ rozvíjí ve zjemnělém a menším měřítku tradici v pozdním díle architekta Hardouina-Mansarta – místo sloupů pilastry, lizény; v interiéru jsou časté rokajové prvky. Koncept „krásné architektury“ byl do jisté míry určován dílem oficiálního královského architekta Roberta de Cotte, ale jeho nejoriginálnějšími tvůrci se posléze stali ti architekti, kteří pracovali na objednávkách staveb typu „*hôtel particulier*“: tj. soukromý městský dům/palác (na rozdíl od činžovního domu nebo domu s více byty).

Robert de Cotte (1656-1735): pocházel z architektonické rodiny, původně žák, později spolupracovník a švagr Julese Hardouina Mansarta. Roku 1687 se stal královským architektem a současně ředitelem Akademie architektury a manufaktury gobelínů.

Versailles, Trianon de marbre (Velký Trianon), 1688: v rámci Hardouin-Mansartova projektu návrh peristylu, spojujícího nádvoří se zahradou.

Spolu s Jacquesem V. Gabrielem pobýval v letech 1689-1690 na studijní cestě v Itálii a v Římě. Nezajímala jej příliš antika, všiml si architektury Michelangelovy a Palladiovy. Po svém návratu:

Invalidovna, projekt dokončení náměstí v berniniovském duchu před kostelem (neprovedeno).

Kolem roku 1700 de Cotte spolu s Pierre Le Pautrem a Jeanem Bérainem tvůrcem nového dekorativního stylu (velká zrcadla a dřevěné obložení).

Kaple ve *Versailles*, 1698-1710 – ojedinělá jak v díle Hardouin-Mansartově, tak de Cottově; zřejmě je možné její podobu vysvětlit jako moderní reakci na královskou středověkou Ste Chapelle v Paříži: dvoupatrová, se sloupovou kolonádou v patře (královská oratoř), velká prosklená okna.

Saint-Denis, opatství, 1700-1702, 1708-1725.

Po Hardouin-Mansartově smrti se roku 1708 stal Prvním architektem („premier architecte du roi“). Kromě královských staveb projektoval také budovy typu „hôtel particulier“ v Paříži: *Hôtel de Toulouse* (původní palác de la Vriliere od Françoise Mansarta): úpravy v interiéru, nový hlavní portál, schodiště a tzv. „Zlatá galerie“.

Hôtel Duret (du Lude), ve čtvrti St-Germain (Blvd Saint-Germain)

Hôtel d'Estrées), ve čtvrti St-Germain (rue de Grenelle), 1713.

Paříž - Bibliothèque Royale /Nationale/, 1729-1735 (spolu se synem Julesem Robertem de Cotte).

Robert de Cotte projektoval více kostelů, než bylo v okruhu Hardouin-Mansarta běžné.

Nejproslulejšími mezi nimi byla fasáda pařížského kostela *Saint-Roch*.

Práce v provinciích:

Lyon, Place Bellecour

Rohanský zámek ve Strassburku:

1726 projekt pro kardinála Armanda Gastona de Rohan (1674-1749) jako jeho arcibiskupský palác, 1731-1742 byl postaven architektem Josephem Massolem – ten zejména doplnil sloupy v průčelí směrem k řece a kupoli (původně de Cotte pracoval pouze s pilastry). De Cottově stylu odpovídá zejména rozvržení interiérů a fasáda do nádvoří.

Verdun, biskupský palác.

De Cottova korespondenční architektura po celé Evropě:

Robert de Cotte v řadě půdorysných výkresů ukazoval něco jako „francouzskou nauku o funkčním rozčleňování půdorysu“, ale stejně tak byl známý svým promyšleným odlišením článků v nárysu fasády (vysoký řád pro nejprestižnější stavby, patrový řád pro zámky a paláce, využití stereotomního členění pro letohrádky, apod.). Nebylo divu, že byl hodně kontaktován evropskými vladaři a architekty k tomu, aby pro ně vytvořil korespondenční projekty:

a) kurfiřt kolínský Josef Klement z Wittelsbachu od roku 1713 do své smrti 1723 získával od de Cotta plány pro své stavby; prováděl je de Cottův spolupracovník Guillaume Hauberat, jehož de Cotte poslal do Německa (ten tam již zůstal):

Bonn, kurfiřtská rezidence (původně 1689 stavěna podle projektu Enrico Zuccaliho a Antonio Rivy): po 1713 nově zahradní fasáda a boční „Trianon-retiro“ (dnes sídlo Ústavu dějin umění Bonnské univerzity).

Poppelsdorf, 1715 letohrádek na centrálním půdorysu. Původně měl být spojen vodním kanálem s rezidencí, posléze byla vybudována pouze dlouhá alej.

Neprovedeno: Godesberg (využití středověkého donjonu), Brühl (přestavba zámku).

b) *Frankfurt am Main*, *Palác Thurn-Taxis*, rezidence nejvyššího říšského poštmistra, knížete Anselma-Franze von Thurn-Taxis: 1727 projekt, provedeno Hauberatem po 1731 (1944 zničen, pouze malá část zachována).

Židlochovice, rezidence nejvyššího dvorského kancléře hraběte Filipa Sinzendorfa (zachován projekt celého areálu se zahradou a projekt půdorysu podle vzoru letohrádku Clagny ve Versailles).

c) Další de Cottovy korespondenční projekty v Bavorsku a Francích (Schleißheim, Würzburg), pro Španělsko (Madrid, Palacio Real, Buen Retiro), Itálii (zámek Rivoli).

d) „Krásná architektura“ a tvůrci vzešli z původního ateliéru Prvního architekta Hardouina-Mansarta:

Pierre Cailleteau, zvaný Lassurance (1655-1724)

Architekt a významný kreslíř ve dvorském ateliéru Hardouina-Mansarta. Vévoda Saint-Simon ve svých Pamětech dokonce tvrdí, že První architekt často využíval Lassuranceovy tvůrčí invence. Z období kolem roku 1690 jsou známy jeho interiérové návrhy pro Versailles a Velký Trianon. Jako samostatný architekt proslul projekty pařížských paláců, v nichž modelově spojoval oficiální reprezentaci s interiérovou pohodlností. Až do pozdní doby ovšem setrval v dědictví pozdního Hardouina-Mansarta a z „rokokových architektů“ byl nejkonzervativnější.

Hôtel de Rontheli (rue de Grenelle), 1704

Hôtel de Rivie-Desmarets, 1704 (nezachováno)

Hôtel de Roquelaure (později Molé, Boulevard St-Germain), 1720-1722

Nejproslulejším Lassuranceovým projektem byl návrh pro dvojici sousedních objektů:

Hôtel de Lassay, Palais Bourbon, 1720

Do Lassuranceovy smrti byly vybudovány základy a zčásti hrubá stavba domu de Lassay. Poté však k realizaci přišel Jean Aubert a původní plány zmodernizoval.

Jean Courtonne (1679-1739)

Byl stavebním podnikatelem a architektem, roku 1728 byl přijat do královské Akademie architektury a působil zde poté od roku 1730 do své smrti jako profesor.

Hôtel d'Étampes (Rue de Varenne), později nazvaný Hôtel de Mazarin 1703

Hôtel de Noirmoutiers (Rue de Grenelle), nazývaný rovněž Hôtel de Sens podle následující majitelky, která provedla úpravy interiéru v rokokovém duchu, 1720-1724

Hôtel de Matignon (Rue de Varenne), 1722-1724 – zajímavé řešení půdorysné dispozice o dvou odlišných osách. Původně byl projektován pro Christiana-Louis de Montmorency-Luxembourg, knížete de Tingry. Ten se však záhy dostal do finančních těžkostí a rozestavěnou stavbu prodal Jacquesi de Goyon-Matignon, hrabě de Thorigny. Ten nechal dokončit větší část stavby a ponechal zpočátku Courtonna pouze jako dohlížejícího architekta. Nově jmenovaný stavební podnikatel Courtonna odvolal a palác poté po roku 1724 dokončil Antione Mazin (přitom udělal některé změny – hlavní portál a některé stavební úpravy v interiéru, na což si Courtonne stěžoval). Interiéry byly dokončeny za dalšího vlastníka, jímž se stal roku 1725 Louis Grimaldi, následník knížecího trůnu v Monaku (v Monaku jsou dodnes zachovány plány a výkresy ke stavbě). Luxusní palác je dnes sídlem premiéra Francouzské republiky.

Jean Courtonne byl zásahy do svého prestižního díla znechucen a po roce 1725 se zabýval již pouze teoretickými pracemi:

Traité de perspective, avec des remarques sur l'architecture, 1725 (zde poukazuje mimo jiné na změny ve svém projektu)

Nouveaux essais sur l'architecture, 1730

4) Styly doby vlády Ludvíka XV.

Období vlády Ludvíka XV. bývá často zjednodušeně spojováno pouze s rokokem. Za královny dlouhé vlády se však architektonický styl několikrát proměnil.

a) 40. léta 18. století: rokoko v městských a venkovských palácích,

b) 50. léta 18. století: jednak spojování rokokového interiéru s klasicistním exteriérem (rokokový klasicismus), jednak v královské doméně snaha o nový monumentalismus spojující klasicizující a rokokové prvky v závěrečné syntéze francouzské klasiky,

c) 60. léta 18. století: architektura „a la grecque“, opírající se o nové výzkumy starověkého stavitelství v Římě a o neopalladianismus.

a) Rokokový klasicismus:

Pierre-Alexis Delamair 1676-1745

Pocházel se stavitelské rodiny (jeho otec Antoine byl stavebním podnikatelem). Pierre Alexis Delamair pracoval pod vedením Roberta de Cotte v jeho ateliéru. Jeho nejvýznamnějšími stavbami byly stavby dvou paláců na společném pozemku:

Hôtel de Rohan-Soubise (1704-1709) - François de Rohan, prince de Soubise koupil gotický Hôtel de Clisson (na místě bývalého templářského majetku) a spolu se svou manželkou, kněžnou de Soubis jej nechal Delamairem přestavět. Delamair změnil orientaci paláce a vybudoval velké vstupní nádvoří s kolonádou. Na různých místech použil nezvyklých a invenčních řešení (kritizována byla zejména neobvyklá superpozice korintského řádu na kompozitním na hlavní fasádě). Pozoruhodná je také enfiláda prostorů hlavního patra.

Hôtel de Rohan-Strasbourg (1705-1708) – syn obou manželů, kardinál Armand de Rohan, arcibiskup ve Strassbourgu si nechal v blízkosti postavit rovněž svůj palác. Oba paláce byly poté propojeny dohromady.

Ve stejné době dodal nerealizované návrhy pro kurfiřta Maximiliana Emanuela von Bayern pro zámky v Mnichově a ve Schleißheimu. Později se Delamair rozešel se svými hlavními stavebníky (rodinou Soubise) a pro svou komplikovanou a neústupnou povahu do

konce života neměl již příliš mnoho zakázek. Ve svých pamětech se ospravedlňuje, kritizuje de Cotta a Boffranda, navíc si připisuje autorství mnoha zámeckých staveb – tyto atribuce však nejsou pramenně doloženy.

Jean Aubert 1680-1741

Syn architekta, byl uznávaným kreslířem v ateliéru Julese Hardouina-Mansarta. Po jeho smrti roku 1708 vstoupil do služeb prince Louis Henri Bourbon-Condé. Pro Condého upravoval vnitřní prostory zámku Chantilly (původně renesanční zámek). Kromě toho v blízkosti zámku postavil:

Chantilly, velké konírny, 1719-1735 – Aubertovo nejvýznamnější dílo, monumentální stavba „zámku koní“.

Pařížské paláce:

Hôtel de Lassay, 1722-1730 (později ještě v 60. letech 18. století přestavěný) - markýz Léon de Lassay (přítel, rádce a milenec ovdovělé vévodkyně de Bourbon) původně projektoval palác „à l'italienne“, tj. samostatně stojící budovu, architekt Lassurance. Aubert stavbu dokončil a vytvořil projekty pro interiéry.

Palais Bourbon, 1722-1728 – Louisa de Bourbon, dcera Ludvíka XIV., si nechala vytvořit původní projekt od Lassurance podle zmodernizovaného vzoru Velkého Trianonu. Jean Aubert projekt podstatně přepracoval (typické byly drobné nárožní pavilony). V letech 1806-1810 přestavěn neoklasicistně pro Národní shromáždění.

Hôtel de Peyranc de Moras (Hôtel Biron, dnes Rodinovo museum), 1728-1731. Abraham Peyranc de Moras byl významným finančníkem, jenž si přál vystavět ve městě „maison de plaisance“. Dodnes nejlépe zachované Aubertovo dílo, v němž pozoruhodně rozvíjí téma volně postaveného paláce.

b) Rokokový klasicismus a architektura v Lotrinsku 18. století

Lotrinsko patřilo až do roku 1766 ke Svaté Říši římské národa německého, ale působil zde poměrně silný francouzský kulturní vliv. Navíc bylo v době vlády Ludvíka XIV. dlouhou dobu okupováno Francií.

Germain Boffrand (1667-1754)

Narozen v Nantes, zpočátku se v Paříži vyučil sochařem. Od roku 1681 se však začal věnovat architektuře. Byl žákem Julese Hardouina-Mansarta a začal s ním spolupracovat ve Versailles. Roku 1699 opustil královské služby a pracoval jako architekt nezávisle v Paříži.

Roku 1705 odejel do španělského Nizozemí, aby v Bruselu pracoval ve službách kurfiřta bavorského:

Bouchefort, lovecký zámek, 1704-1706

Roku 1709 začal pracovat pro další významné objednavatele; pro knížata Soubise-Rohan a pro vévodu Leopolda Lotrinského:

Saint-Ouen, La folie Rohan, 1714-1717

Paříž: Hotel de Soubise, pavilón kněžny, 1735

Vévoda Leopold Lotrinský (1679-1729) žil zpočátku v habsburské monarchii, ale roku 1697 po míru v Ryjswycku získal zemi zpět do svých rukou a začal s výstavbou nových reprezentativních staveb. Roku 1711 jmenoval Boffranda svým hlavním vévodským architektem. V Lotrinsku Boffrand poté pracoval do 20. let 18. století:

Lunéville, zámek, 1709-1719

Haroué, zámek, po 1711

Nancy, vévodský palác, po 1715

Zámek La Malgrange, 1722

Nancy, *Hôtel de Beauveau-Craon*, od 1715 (dnes Justiční palác)

Nancy, věže katedrály (od 1723)

Rovněž v Paříži se po smrti Hardouina-Mansarta Boffrand uplatnil vedle svých bývalých spolupracovníků. Stavěl zejména městské paláce; v pozdějších letech se zabýval rovněž projekty urbanistickými:

Petit Luxembourg (1709-1713),

Hôtel Amelot de Gournay (1712) – pozoruhodná realizace s oválným vnitřním dvorem, využívající některé italské inspirační motivy,

Hôtel de Torcy (1714).

soutěž na náměstí Ludvíka XV., 1748.

Roku 1745 zveřejnil Boffrand spis "Livre d' Architecture contenant les principes généraux de cet art", v němž vystupoval proti přebujelému baroku a rokoku; naopak poukazoval na význam architektury Andrea Palladia. Měl význam rovněž pro středoevropskou architekturu; spolu s de Cotten byl požádán o korespondenční projekt pro biskupskou rezidenci ve Würzburgu (1724).

Emmanuel Héré (de Corny/ 1705-1763)

Boffrandův žák a nástupce na lotrinském dvoře:

Nancy – náměstí krále Stanislava /Ludvíka XV., 1752-1756

Stanislav Lesczinsky (bývalý polský král a tchán Ludvíka XV.) získal Lotrinsko dohodou poté, co na vládu v Lotrinsku rezignoval František Lotrinský (jako manžel budoucí císařovny Marie Terezie by totiž proti francouzské vůli rozšířil své panství až těsně k francouzským hranicím). Dohoda byla výhodná zejména pro francouzského krále, protože by Lotrinsko po smrti vévody Stanislava získal dědictvím. Stanislav vybudoval velký urbanistický celek, jenž pozoruhodným způsobem zasvětil budoucímu vlastníkovi, tj. Ludvíku XV.

(Dnes je to ovšem skutečně „náměstí vévody Stanislava“)

5) Velká syntéza francouzské architektury 18. století

Pro některé stavby, vzniklé v období 30. až 50. let 18. století se někdy používá stylové označení „rokoko“. Termín vznikl na konci 18. století v prostředí ateliéru malíře Davida, když byly kritizovány zejména malířské práce, vůči nimž se nově vymezovali příznivci neoklasicismu. Ve francouzské architektuře bývá za nejvýznamnější rokokovou realizaci považováno náměstí v Nancy, případně jsou jako rokokové označovány zahrady ve 40.-60. letech 18. století.

V době, kdy byla významnou patronkou umění Mme de Pompadour ovšem mnohem spíše docházelo k pokusům o syntézu francouzské klasické tradice, případně o propojení stylových prvků do „rokokového klasicismu“.

Jacques Fr. Blondel (1705/08 – 1774)

Studium u Françoise Blondela a Gillese-Maria Oppenorda (rokoková dekorace). Blondel byl učitelem architektury a významným teoretikem. Proslul zejména svými knižními publikacemi:

De la distribution des maisons de plaisance et de la décoration des édifices en général, 1737-1738 – o různých typech letohrádků-zámků na venkově

Discours sur la maniere d' étudier l'architecture, 1747

Architecture françoise. I-IV, 1752-1756 – zaměření nejdůležitějších francouzských staveb, základní shrnutí „francouzského“ způsobu stavění

Cours d'architecture ou Traité de la Décoration, Distribution at Construction des Bâtimens, I-VI, VII-IX, 1771-1777

Roku 1742 založil první soukromou školu architektury v Paříži; později, roku 1762 se stal profesorem architektury na francouzské akademie v Paříži. Byl učitelem řady architektů tzv. revoluční architektury.

Jacques V. Gabriel (kol. 1666-1742)

Rod Gabrielů měl dlouhou architektonickou tradici; poprvé je zmiňován François Gabriel roku 1588, v letech 1590-1608 se objevuje zakladatel celé dynastie Jacques I. Gabriel. Poté jako architekti pokračovali Maurice I. a Jacques II., posléze Maurice II. a Jacques III. *Jacques IV. Gabriel* (1636-1686) jako královský architekt se podílel na Le Vauově projektu pro Versailles, svým sňatkem se dostal do rodiny Fr. Mansarta. Spolupracoval s mladším Hardouinem Mansartem na zámku Clagny, sám projektoval zámek v Choisy. Zanechal po sobě rozsáhlý majetek. Jeho druhým synem byl Jacques V., jenž se stal jeho pokračovatelem v rodinné stavitelské tradici.

Jacques V. Gabriel byl roku 1699 jmenován představeným stavebního úřadu pro Versailles (zejména interiérová výzdoba kaple a dalších částí zámku). Po smrti Ludvíka XIV. (1715) se věnoval především práci v provinciích a pro soukromníky:

Orléans, dokončení fasády katedrály, 1723 – gotizující.

Rennes, po ničujícím požáru města roku 1720 došlo k přestavbě od roku 1725; z roku 1728 plán:

Place du Palais (náměstí Ludvíka XIV.)

Place Neuve (radniční náměstí)

Radnice s hodinovou věží

Bordeaux, Place Royale, 1729

La Rochelle, katedrála, 1729

Po smrti de Cottové, roku 1735, se Jacques Gabriel V. stal jeho nástupcem ve funkci hlavního královského architekta:

Fontainebleau, křídlo Ludvíka XV., po 1735

La Muette, královský letohrádek v Bouloňském lese, 1737

Ange-Jacques Gabriel (1698-1782)

Zpočátku spolupracoval se svým otcem Jacquesem V. Po jeho smrti se stal roku 1742 královským architektem. Spjoval mansartovskou tradici s novým klasicismem. Současně však ve své tvorbě syntetizoval celou předchozí tradici francouzské klasiky.

Versailles, Francouzský pavilon (a rozšíření zahrady Velkého Trianonu), po 1742

École militaire, 1751

Place de la Concorde, 1754 (původně Náměstí Ludvíka XV.):

prodloužení Rue de Rivoli a výstavba dvou palácových bloků se sloupovou kolonádou v průčelí.

Malý Trianon 1762-64 - pro Mme de Pompadour, podle Rudolfa Wittkowera poslední evropská stavba užívající palladiovské proporce (hudební geometrie).

6) Revoluční architektura

Jako práce „revolučních architektů“ označil v meziválečném období německý historik umění Emil Kaufmann architekturu, která začíná ještě v pozdní době Ludvíka XV. Tato architektura znamená zlom ve francouzské architektonické tradici. Její představitelé (Charles de Wailly, Claude Nicolas Ledoux, Louis Etienne Boullée, aj.) se pokoušejí o architekturu autonomní, založenou na striktním využívání geometrie. Počátky tohoto stavitelství lze nalézt v nové módě kolem dvorského surintendanta staveb markýze de Marigny (bratra Mme de Pompadour). Markýz byl významným objednavatelem a mecenášem, podporoval cesty mladých francouzských umělců do Itálie, archeologické vykopávky a měl zájem o soudobý neopalladianismus.

Jacques-Germain Soufflot (1713-1780)

v 50. letech 18. století pobýval spolu s markýzem de Marigny v Římě, aby poznal antickou architekturu a umění. Po svém návratu roku 1754 připravoval v Paříži na kopci nad Latinskou čtvrtí projekt chrámu *sv. Jenovéfy* (Ste. Geneviève), (posléze od revoluce) *Panteon*: zahájení stavby 1764 (stavbu dokončil Jean-Baptiste Rondelet po Soufflotově smrti), inspirace anglickou architekturou (Chr. Wren), palladianismem. Na stavbě jsou uplatněny technicky pozoruhodné klenby v interiéru a rigorózní užití antických řádů (v kryptě užito poprvé řeckého dórského řádu na základě poznaných chrámů v Paestu).

Charles de Wailly (1730-1798)

Od mládí byl vynikajícím kreslířem, studoval u Blondela, u architekta divadelních dekorací Servandoniho a u Legeaye. Dostal několik cen na pařížské Akademii a odejel na studijní cestu do Říma (spolu Marie-Josephem Peyrem a Moreau-Desprouxem. Zde se přidali

k archeologům a podíleli se na vykopávkách Hadriánovy vily v Tivoli a na Caracallových lázních v Římě. Byl zvolen do Akademie klentinské v Boloni roku 1755.

Montmusard

Comédie Française, 1779-1782

Kassel, St-Petersburg, belgický Laeken pro vévodu Sasko-těšínského

Étienne-Louis Boullée (1728-1799)

Boullée měl zálibu v malování a kreslení – zpočátku se učil malovat, později prošel architektonickým školením u Boffranda, Blondela a zejména u Jean-Laurenta Legeaye, jenž jej seznámil s neoklasicismem a pitoreskností Piranesiho rytin. Boullée byl zpočátku známý svými rokokově klasicistními paláci:

Hôtel de Monville, 1765 – dnes nezachovaný,

Hôtel de Brunoy, 1775 (temple de Flore), archeologická inspirace a výrazný symbolismus zde předznamenal pozdější Boullého tvorbu.

Boullée vstoupil do Akademie jako následovník Soufflotův a stále více se zabýval malovanou architekturou, kterou kreslil na velkých formátech a představoval ji na salonech:

Newtonův kenotaf, *projekt pro knihovnu u sv. Jenovéfy*, *Métropole*, aj.

Za revoluce Boullée navrhl *Památník k počtě Nejvyšší bytosti* (Monument destiné aux hommages dus à l'Être Supreme).

Jeho kresby byly několikrát zveřejněny, ale všechny jeho inovativní kresby zůstaly v rukopise. Boullée jej sestavil pod názvem *Essai sur l'art*, 1794 (vcelku byl zveřejněn až v moderní době).

Claude-Nicolas Ledoux (1736-1806)

Zpočátku studoval na pařížské koleji de Beauvais, praktikoval jako kreslíř a grafik, později se učil na soukromé škole architektury u J. Fr. Blondela a pracoval v ateliéru akademického architekta Pierra Contant d'Ivry. Prvním Ledouxovým pařížským úspěchem byl:

Hôtel d'Halwyl (v Marais), 1766 – pro švýcarského obchodníka (narodila se v něm Mme de Stael): puristicky pojatá fasáda, v interiéru antikizující atrium a malovaná kolonáda technikou trompe l'oeil.

Maison Mlle Guimard, 1769 – dům pro tanečnici se soukromým divadlem a volně stojící obytnou budovou ve formě přízemního letohrádku v zahradě.

Louveciennes, pavilon pro Mme du Barry (milenkou Ludvíka XV.), 1771.

Arc – Senans, solivar a sídliště ve formě půlkruhu. Zakázku dostal díky Mme du Barry ještě za života starého krále, nicméně stavěno bylo již v době Ludvíka XVI. Proporce vstupu jsou vytvořeny podle vzoru starověkého Paesta, další detaily vznikly inspirací severoitalského manýrismu (bosami přepásané sloupy, serliány, apod). Roku 1775 dostal nabídku od národohospodáře Tutgota na zhotovení ideálního plánu pro nové město, jež mělo vzniknout rozšířením solivaru: *Chaux*.

Barriere de Paris – soubor individualizovaných budov celnic, budovaný v 70. letech 18. století (jen některé jsou dochovány).

Hôtel Thélusson, 1780 – dnes nezachovaný, podivuhodný dům s divadelními efekty, inspirovaný Piranesiho rytinami.

Ledoux byl jedním z nejtypičtějších představitelů „revoluční architektury“, svými myšlenkami se blížil zednářskému esoterismu a pozdně osvícenské ideologii. Své přepracované a puristicky pojaté projekty zveřejnil v rámci své publikace *Architecture considérée sous le rapport de l'art, des moeurs et de la législation* (1804).

Jean François Chalgrin (1739-1811)

Anglie - neopalladianismus

Pro evropskou architekturu 18. století měl značnou důležitost „neopalladianismus“. Byl to však původně do značné míry snobský styl, spojený s osobou významného šlechtického mecenáše:

Richard Boyle, Earl of Burlington.

Ten v letech 1714-1719 pobýval v Itálii, studoval především dílo Palladiovo a sdružoval kolem sebe architekty, kteří nově napodobovali Palladiovu villovou architekturu. Podporoval rovněž přepychová knižní vydání palladiovských staveb.

William Kent (1685-1748)

Londýn, Kensingtonský palác, 1721-1727

Chiswick House, po 1725 (projekt spolu s Burlingtonem)

Norfolk, *Holkham Hall*, 1734

Tištěné publikace neopalladianismu:

Collen Campbell, *Vitruvius Britannicus*, 1715

Palladio v anglickém překladu, 1717

Rakousko, České země, oblasti Svaté říše římské

Architektura 18. století se asi nejlépe ve své rozmanitosti rozvinula v ostatní Evropě. Zde působil sice jednak italský akademický způsob, jednak francouzský způsob řešení vztahu interiéru a exteriéru, ale výsledkem nebylo v žádném případě pouhé napodobování, případně spojování obou proudů dohromady. Mezi nejvýznamnější architektky zde patřili:

1. Architekti středoevropského baroku

a) Vídeň, Rakouské země, Morava

Ve Vídni a ve střední Evropě můžeme rozlišit dvě skupiny architektů, z nichž „starší“ si osvojila zásady římského baroku a přenesla je do střední Evropy – „mladší“ byla orientovaná spíše na francouzský způsob „krásné architektury“.

Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656-1723)

Původně sochař, roku 1686 se vrací do Rakouska po 16 letech v Římě, kde pracoval pravděpodobně v širším okruhu kolem Berniniho spolupracovníků (jeho přímé spojení s Berninim není dosud prokázáno). První projekty pro knížete z Liechtensteina a pro Althany (tzv. *Sál předků na zámku Vranov nad Dyjí*) – přenesení Berninismu do střední Evropy.

Roku 1689 se stal učitelem architektury budoucího císaře Josefa I. na vídeňském dvoře (projekty pro *Schönbrunn* – tzv. první, prezentační, druhý byl určen k provedení; k tomu však došlo až mnohem později v době císařovny Marie Terezie podle pozměněných projektů). Roku 1696 byl povýšen do šlechtického stavu „von Erlach“.

Hlavní díla raného období:

pro prince Evžena Savojského (do 1702) – *Vídeň, městský palác*;

pro arcibiskupa v Salzburgu, Thun-Hohenstein (do 1709) – např. *kolegiální kostel*.

Roku 1705 je jmenován prvním architektem a inženýrem na vídeňském dvoře;
v dalším období staví své nejvýznamnější a zralé stavby:

Vídeň - Palác Bathyány, Palác Trautson (kolem roku 1711) – nejvýznamnější palácová stavba;

projekty letohrádků kolem Vídně (většinou je realizoval zednický mistr Christian Alexandr Oedtl);

Wien, Karlskirche (1715): projektuje s podporou a radami filozofa Leibnitze jako votivní císařský chrám. Na jeho dokončení a na dostavbě pozdních projektů se podílí již jeho syn Josef Emanuel Fischer von Erlach, jenž se roku 1722 vrátil ze studijního pobytu ve Francii.

Johann Lucas von Hildebrandt (1668-1745)

Narozen v Janově (jeho otec byl německého původu, studium v Římě (Carlo Fontana). Roku 1696 vstupuje do habsburské armády a odchází z Piemontu spolu s armádou prince Evžena Savojského do Vídně. Tam zprvu projektuje pro nejvýznamnější představitele armády:

Vídeň, Palais Mansfeld-Fondi (od 1715 Schwarzenberský palác – proměna interiérů a zahradní fasáda Josef Emanuel Fischer von Erlach).

Kostel v Jablonném v Podještědí, 1699-1722 – pro hraběte Františka Antonína Berku z Dubé (poprvé guarinismus ve střední Evropě). Od roku 1716 se staví *piaristický chrám ve Vídni* jako další varianta stejného radikálně prostorového řešení (autor je neznámý, ale stavba je Hildebrandtovi připisována).

Roku 1700 se stal dvorským inženýrem ve Vídni, ale zaměstnáván byl především velkými aristokratickými objednateli:

princ Evžen Savojský: zámek v maďarském *Ráckeve*, *Belvedere ve Vídni – Dolní a Horní*, spolu s velkou zahradou (1702-1722), zámek *Schlosshof* nad Moravou;

říšský vicekancléř hrabě Friedrich Karl ze Schönbornu: *Göllersdorf, zámek*, 1710-1717;

Göllersdorf - loretánská chýše a kaple, 1715; farní chrám, 1740-1742; skupina tzv.

patronátních kostelů na schönbornských statcích (na Moravě je podobným typem kostel v *Židlochovicích* pro knížete Sintzendorfa); *Vídeň, Palais Schönborn* (Loudongasse), 1706-1714 (1725 Hildebrandtem přestaven).

Pro mohučského arcibiskupa Lothara ze Schönbornu stavěl reprezentativní schodiště na zámku *Pommersfelden* (projekt 1713 Johann Dientzenhofer) a podílel se na projektech pro rezidenci ve *Würzburgu*.

Nejvýznamnější palácová stavba ve Vídni: *Palais Daun-Kinsky*, 1713.

Projekt a výstavba kláštera benediktinů - *Göttweig*, od roku 1719 (dokončil jeho nástupce Franz Anton Pilgram).

Roku 1720 byl povýšen do šlechtického stavu „von Hildebrandt“. Krátce pracoval pro knížata z Liechtensteina (1721 – neprovedený projekt letohrádku v *Opavě*). Poté pracoval především pro příslušníky rodu Harrachů: např. arcibiskupský zámek *Mirabell v Salzburgu*; zámek v *Kuníně* na Moravě, fara v *Suchdole*. Roku 1724 vypracoval velké plány pro vídeňský *Hofburg*, nicméně ty zůstaly neprovedeny (Hildebrandtovou realizací bylo jádro a uliční fasáda *Říšské dvorské kanceláře*).

Jacob Prandtauer (1660-1726)

Třetí z velkých rakouských architektů může být řazen do tzv. **podunajské architektury** (architektura, která spojuje domácí tradici s novými impulzy italské architektury). Narozen ve Stanzu v Tyrolsku, následovník severoitalského zednického mistra Carlo Antonia Carlone. Bydlel v St. Pölten u Vídně. Proslulý zejména jako stavitel rakouských klášterů:

Melk (opat Berthold Dietmayr), 1702-1706-1711 (fasáda), 1712 (kupole).

Roku 1708 zemřel Carlo Antonio Carlone a Jacob Prandtauer dokončoval rozestavěné kláštery svého učitele: *St. Florian, Garsten, Kremsmünster*. Další projekty klášterů *Herzogenburg, Dürnstein*, apod. Jeho následovníkem v Rakousku byl: **Josef Munggenast (1680-1741)**: kláštery v Altenburgu, Melku, Zwettlu, Dürnsteinu, Gerasu.

Josef Emanuel Fischer von Erlach (1693-1742)

Jeho návrat z Paříže roku 1722 znamenal symbolicky proměnu architektonického vkusu na vídeňském dvoře. Zprvu dokončoval (a částečně i modernizoval) projekty svého otce: *Karlskirche, Hofbibliotek, zimní jízárna Hofburgu*.

Zahradní palác Althan (dnes neexistuje) – projekt pro ředitele dvorského stavebního úřadu hraběte Gundakara Althana – francouzský typ „maison de plaisance“.

Roku 1728 postavil v Hofburgu *křídlo Říšské kanceláře* a vypracoval nový projekt Hofburgu – tzv. *Michaelské křídlo* (bylo realizováno až v neobaroku podle Fischerova projektu v letech 1889-1893).

Vedle Josefa Emanuela Fischera von Erlach jsou hlavními stoupenci nového, na francouzském stavitelství postaveném projektování dva vídeňští architekti – jsou označováni za představitele tzv. „Vorklassik“ (jakéhosi předklasicismu):

Donato Felice d'Allio (1677-1761)

Narodil se v severoitalské zednické rodině kameníků, přišel do Vídně jako zedník a posléze zednický mistr. Roku 1711 se stal s podporou rodiny Daunů vojenským inženýrem a hejtmanem ve vojenském sboru. Kromě řady inženýrských staveb a dobrozdání vystěvil dvě prestižní dvorské stavby

Vídeň, kostel a klášter salesiánek (vdovské sídlo manželky zemřelého Josefa I.), 1717-1728.
Klosterneuburg, klášterní rezidence Karla VI. (habsburský Escorial), po 1729 (nedokončený - Marie Terezie jeho výstavbu zastavila).

Anton Ospel (1677-1756)

Školil se v Římě, později žil a pracoval ve Španělsku (na dvoře krále Karla Habsburského). Když se Karel stal císařem Karlem VI. a vrátil se do Vídně, odešli s ním i jeho dvořané: kníže Anton Florian z Liechtensteina a také Anton Ospel. Ten zpočátku pro Liechtensteina pracoval na Moravě: zámek ve *Valticích* (rozšíření zámku, portál směrem k městu a další portály v předzámčí, jízdárna a konírny), 1713.

Později se stal městským architektem ve Vídni, např. *Městská zbrojnice*, *Palác Wiczek*, aj.

b) Další stavitelé v německých zemích:

Bavorsko, Franky, jižní Německo:

Josef Effner (1687-1745), žák Boffrandův; pracoval převážně v Mnichově

Johann Balthasar Neumann (1687-1753), rodák z Chebu, studijní cesta do Paříže - od roku 1719 architekt biskupské rezidence ve Würzburgu. Další projekty: zámky Bruchsal, Brühl, velké rezidenční projekty pro Karlsruhe, Stuttgart a Vídeň.

Prusko, Sasko:

Andreas Schlüter (1664-1714), Berlín

Matthias Daniel Pöppelmann (1662-1736), Drážďany /Zwinger

Westfálsko:

Johann Conrad Schlaun (1695-1773)

2. Sakrální stavby ve střední Evropě

Zřejmě nejvýraznějším uměleckým přínosem se zapsala střední Evropa do dějin architektury 18. století prostorovými koncepcemi chrámových staveb. Tyto koncepce můžeme rozdělit do základních typů a podob:

a) Longitudinální integrace centrálních jednotek (podélná centrála)

Kryštof Dientzenhofer (1655-1722)

Původem z Bavorska, přišel spolu se svými sourozenci přes staveniště katedrály v Pasově (Carlo Lurago) do Prahy a stal se zde roku 1685 zednickým mistrem v Praze. Je mu tradičně připisováno autorství tzv. *skupiny staveb českého radikálního baroku*:

Chlum sv. Maří (1690-1701) - Obořiště-klášter pavlínů (1702), zámecká kaple ve Smiřicích, Sv. Mikuláš v Praze na Malé Straně, Sv. Klára v Chebu, Sv. Markéta v Praze- Břevnově, chrám v Nové Pace.

Jan Santini-Aichel (1677-1723)

Pražský architekt, syn kameníka Santina Aichla, tvůrce mimořádných staveb ve dvojím stylu: barokně gotizujícím a barokním. Do skupiny jeho podélných centrál patří zejména: opatské kostely: Plasy, Kladruby, Rajhrad.

b) Systematizace kolem centra (centralizovaná podélná stavba)

Kilián Ignác Dientzenhofer (1689-1751), syn Kryštofa Dientzenhofera, nejvýznamnější architekt českého baroka 18. století; kostely v Čechách: Nicov (1717), Šonov (1726), Sv. Jan na Skalce (1728), Legnickie Pole ve Slezsku (1723-1731), Karlovy Vary, Sv. Mikuláš v Praze na Malé Straně (dokončení chóru), Sv. Mikuláš v Praze na Starém Městě.

c) Rotunda ovládající prostor (memoriální centrála)

Johann Michael Fischer (1692-1766)

Bavorský stavitel, na tovaryšské cestě byl v Brně (u stavitele Mořice Grimma). Za své cesty se nepochybně seznámil s pražskou architekturou radikálního baroka, jak o tom svědčí jeho chrámové realizace v Bavorsku a Francích, např. Mnichov – Berg am Laim, Rott am Inn, aj.

Balthasar Neumann (1687-1753)

Neumann využil poznatků radikálního baroka zejména v chrámových projektech: Würzburg – kostel v zámecké rezidenci, Neresheim - opatský kostel, Vierzenheiligen – poutní kostel.

Dominikus Zimmermann (1685-1766)

Bavorský zednický mistr a štukatér, tvůrce chrámů „*jihoněmeckého rokoka*“:

Steinhausen, 1727-1732; kostel „auf der Wies“ (Wieskirche) – Steingaden, 1745-1754.

d) Prosvětlený střed („spirituální sensualismus“)

Bernardo Vittone (1705-1770)

Severoitalský architekt, který po studiu na římské Accademia di San Luca se začal důkladně zabývat perspektivní architekturou Guarino Guariniho a vydal posmrtně jeho rukopisy o architektuře. Usadil se v Turíně a stavěl většinou menší kostely v severní Itálii: Corteranzo (San Luigi), Santa Chiara, Grignasco (Assunta), aj.

Jan Santini-Aichel (1677-1723)

Chrám s centralizovaným prostorem a takřka magickým působením světelných efektů patří mezi nejcharakterističtější Santiniho stavby. V Čechách patřído této skupiny chrámy: Panenské Břežany, Mariánská Týnice; na Moravě potom: Zelená Hora u Žďáru, Zvole, Křtiny.

